

Palasik Mária

Illegalításban a Rákosi-korszakban

Hortobágyi János története

Tíz éve őrzöm ezt a különös történetet, amelyre a Gyömrői járásban 1945 telén–tavaszán történt gyilkosságok kutatása közben bukkantam.¹ Főszereplője, Hortobágyi János csupán néhány hétig volt közéleti ember 1945 januárjában, azonban sorsa úgy alakult, hogy 1945 nyara és 1958 decembere között hatszor állt bíróság előtt – előrebocsáthatom, gyakorlatilag ártatlanul. Ettől még nem lenne kivételes a története a viharos 20. században, különleges attól lesz, hogy 1946. május 3-án megszökött a Drasche téglagyárból, ahova az Országos Gyűjtőfogházból vitték munkára. Ettől kezdve 1955. július 29-ig illegalításban élt Bíró Zoltán névre hamisított igazolvánnyal.

Az életút rekonstruálásában Hortobágyi Jánosnak a különböző bírósági eljárásokhoz kötődő, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában és Budapest Főváros Levéltárában őrzött önvallomásai, a tanúk vallomásai, a politikai rendőrség begyűjtött bizonyítékai, valamint a család által őrzött iratok és fia, Hortobágyi László visszaemlékezése segítenek.

Előtörténet

Hortobágyi János 1912-ben Rákoscscaba községben született, apja MÁV-segédtsízt, anyja háztartásbeli volt. Rákoscscaba fontos szerepet játszott egész életében. Itt végezte az elemi és a polgári iskolát, majd 1931-ben Budapesten érettségizett a Vas utcai fiú felsőkereskedelmi iskolában. Szülei elváltak, édesanyja erején felül taníttatta, ő nyaranta kifutófiú volt, a tanév során pedig korrepetálással segítette a megélhetésüket. Érettségi után azonnal bevonult katonának, az 1. honvéd kerékpáros zászlóaljhoz került Vácra, 1932 nyarán mint karpaszományos őrmester szerelt le. Ám nem tudott elhelyezkedni, ezért új szakmát tanult, női fodrász lett; 1936-tól mesterként saját üzletében feleségével dolgozott, és egy ipari tanulót is foglalkoztatott. Közben 1935-ben és 1937-ben egy-egy hónapra ismét behívták katonának, ún. tiszti tanfolyamra, majd 1938-ban és 1939-ben is pár hónapos szolgálat következett.

1940-ben sikerült az eredeti szakmájában elhelyezkednie: a Magyar Leszámítoló és Kereskedelmi Banknál lett tisztviselő, mígnem 1942 áprilisában SAS-behívót kapott, és bevonlatták a Magyar Királyi (miskolci parancsnokságú) VII. honvédhadtesthez, ahol a büntetőszázad egyik szakaszparancsnoka lett zászlós rangban. A században baloldali gondolkodású, keresztény és zsidó munkaszolgálatosok voltak. Századát júliusban indították el Ukrajnába, feladata árokásás, aknaszedés és a harci alakulatok kiszolgálása volt. Hortobágyit szeptemberben helyezték el onnan, és ő büszke volt, hogy amíg ott szolgált, nem volt emberveszteségük. Ezután a front mögötti vonalon erdőirtásban vett részt, illetve szovjet hadifoglyokat őrzött. 1943 januárjában szabadságra küldték, ennek lejártá után már nem irányították vissza a frontra, mivel a voronyezsi vereség következtében megkezdődött a visszavonulás. Főhadnagyként leszerelték, és visszatért a bankba dolgozni.² 1944. december elején megtagadta a Szálasi-kormány bevonulási parancsát, illegalitásba ment, és erre biztatta a rákoscscabai férfiakat is.³

A román és a szovjet csapatok 1944. december 28-án foglalták el Rákoscscabát. 1944. december 31-én megalakult a munkás- és paraszttanács,⁴ amely – Hortobágyi János

elmondása szerint – január elején megbízta a községi rendőrség vezetésével. Ezt G. S. Gombasidze őrnagy, a Vörös Hadsereg körzeti katonai parancsnoka 1945. január 11-én megerősítette.⁵

Történet 1.: Rendőrparancsnok, 1945. január

Eddig azt mondhatnánk, hogy a főszereplő történetében nincs semmi különleges, sokan éltek meg hasonló módon a 20. század ezen évtizedeit. Hortobágyi históriája azonban 1945 januárjában különös fordulatot vett.

1945. január 18-án és 19-én Rákoscsabán a szomszéd községből, Gyömrőről megjelent egy küldöttség, amely az első napon a kommunista párt egyik helyi vezetőjét, Szabó Jánost, másnap a szovjet katonai parancsnokság vezetőjét, G. S. Gombasidze őrnagyot kereste fel. A vizit célja az volt, hogy segítséget kérjen a gyömrői direktórium önkényeskedéseinek megszüntetéséhez és tagjainak lefegyverzéséhez. A delegáció beszámolt arról, hogy a gyömrői direktórium tagjai – egy volt 1919-es kommunistának, Krupka Jakabnak az irányításával – terrorizálják a lakosságot.⁶ Ezután Gombasidze őrnagy megkérte a rákoscsabai rendőrség vezetőjét, Hortobágyi Jánost, hogy a kommunista párt két rákoscsabai képviselőjével – rendőrök kíséretében – menjen át Gyömrőre, vegye el az engedély nélkül használt fegyvereket, és vizsgálja meg, mi is történt valójában. Hortobágyi János Körmendi Nándornak, az MKP rákoscsabai titkárnak, valamint Erdész József szintén kommunista pártagnak és néhány rendőrnek a kíséretében január 20-án gyalog indult Gyömrőre. Ott a rákoscsabai küldöttség előbb a község házában lefegyverezte a „kommunista párt helyiségében” – bár hivatalosan még nem működött a párt a községben – lévő rendőröket és a direktórium tagjait, majd a közeli Főszolgabírói Hivatalba ment, ahol a „detektív irodában” lévő „policájoktól” is elvette a fegyverüket. Ezeket Hortobágyi átadta az időközben Monorról odaérkezett két szovjet katonának.

Hortobágyi a község házában „rögtönzött gyűlést” tartott, ahol 100–150 ember jelent meg. Közölte, hogy azért érkeztek Gyömrőre, hogy a fennálló ellentéteket felszámolják. Kijelentette, hogy a direktóriumot megszünteti, és másnapra népgyűlést hívott össze a község háza elé, hogy megválasszák az új hatalmi szervet, a nemzeti bizottságot, valamint a többi községi szervet.⁷ A másnapi gyűlés rendben le is zajlott, a direktórium tagjai – bár jelen voltak a gyűlésen – nem kaptak szót. A gyűlésen megjelent a szovjet államvédelmi szerv, az NKVD egy őrnagya, két szovjet főhadnagy, három fegyveres katona és egy tolmács, akiket Krupkák hívtak a helyszínre segítségül. A gyűlés befejeztével a szovjetek a főjegyzőt, valamint a népgyűlés szervezői közül három embert letartóztattak, és elvittek magukkal Monorra.⁸ A direktórium pedig a népakarat ellenére helyén maradt.

Hortobágyi Jánost Rákoscsabáról vitték el, január 22-én délután egy monori szovjet járőr fegyverezte le, aki egy Krupka Jakab által menesztett küldöttséggel érkezett Rákoscsabára. Hortobágyi emberei azonnal szaladtak Gombasidze őrnagyért, aki ugyan kimentette Hortobágyit azzal, hogy ő adta neki a parancsot a gyömrői direktórium elleni fellépésre, de megkérte, menjen el a szovjet katonával Gyömrőre, és tisztázza magát. Ez meg is történt, Hortobágyit két szovjet főhadnagy hallgatta ki a gyömrői község háza nagytermében, majd letartóztatták, és hajnali 3 órakor Monorra szállították. Hortobágyit Gombasidze magyar tolmácsa, Lenyó László és a kommunista párt rákoscsabai titkára, Körmendi Nándor kísérték kihallgatásra Gyömrőre, ők azonban szabadon visszatérhettek Rákoscsabára. Hortobágyi érdekében hiába próbált közbenjárni az MKP rákoscsabai szervezetének titkára és Gombasidze őrnagy, nem jártak eredménnyel; monori kihallgatója közölte Hortobágyival,

hogy „neki nagyobb őrnagya van, mint nekem” – jegyezte fel Hortobágyi a történeteket egy hónap múlva az Andrassy út 60.-ban, a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályán (PRO), amelyet a kommunista Péter Gábor vezetett, s ahova többszöri „gazdacserével” került.⁹ Ugyanis lefogása után három nappal a monori alakulat továbbvonult Kispestre, foglyait is szállítva magával. Majd február 12-én vagy 13-án Kispestről is továbbindulva, őrizeteseiket nem vitték magukkal, hanem átadták a zuglói rendőrkapitányságnak, de a zuglóiak február 14-én továbbadták őket a Péter Gábor vezette politikai rendészeti osztálynak. Hortobágyi János innen küldte a hollétéről tájékoztató leveleit a feleségének, illetve a rákoscsabai előljárásának és a kommunista párt titkárának.¹⁰

A budapesti politikai rendőrség elrendelte a gyömrői ügy kivizsgálását, amit Derkay Pál és Mihályka Gyula nyomozókra bízott – bár a PRO hatásköre nem terjedt ki Pest megyére. A két nyomozó kiszállt Rákoscsabára és Gyömrőre, begyűjtött egy sor tanúvallomást, köztük például Gombasidze őrnagy tolmácsáét, Lenyó Lászlóét, akit az orosz katonák Hortobágyival együtt Monorra kísértek; ő megerősítette Hortobágyi történetét.¹¹ Rákoscsaba község 40 polgára pedig egy nyilatkozatban jelentette ki, hogy Hortobágyi János demokratikus „szellemben működött”, és a „német megszállás alatt kimondottan németellenes magatartást tanúsított”, az orosz megszállás alatt pedig „mindig a lakosság érdekeit képviselte”.¹²

A Budapesti Népbíróság hivatali hatalommal történő visszaélés büntette miatt indított pert Hortobágyi János és hét társa ellen, amelyben 1945. június 7-én hozott ítéletében a vádlottakat minden vádpont alól felmentette – a fő vádpont hatóság elleni erőszak volt.¹³ Az előzetes letartóztatásban lévő vádlottakat Hortobágyi kivételével szabadlábra helyezte azzal, hogy Hortobágyi János „I. r. vádlottat a népiügészségnek adja át egy más ügyből kifolyólag szükséges intézkedésnek vele szemben való megítélése végett”.¹⁴

Történet 2.: A „más ügy” és az illegalitás

Hortobágyi János tehát továbbra is előzetes letartóztatásban maradt. A Budapesti Népfőügyészség 1945. július 4-én a 2782/2. 1945. sz. vádiratában emelt vádat ellene háborús büntett és rablás büntette miatt. Az volt ellene a vád, hogy a miskolci büntetőszázad szakaszparancsnokaként munkaszolgálatosokat bántalmazott, egyiküktől pedig elvette a hátizsákját. A bírósági tárgyaláson csak a vád tanúit idézték be, köztük a Hortobágyit feljelentő Dán Dezső népbíró, akit a vádlott sosem látott, nem ismert, a védelem tanúit viszont nem hallgatták meg. A népbíróság úgy találta, hogy a „vádlottnak a [...] cselekményei nem merítik ki a vád tárgyává tett [...] háborús büntett tényálladási elemeit, mert részére olyan állandó és huzamos tevékenység, amely az emberek törvénytelen megkínzásának fogalmi körébe volna vonható, megállapítást nem nyert”. Ennek ellenére „a népbíróság a vádlott cselekményét [...] háborús büntettnek minősítette, mert segítséget nyújtott katonai alakulatoknak személyek ellen elkövetett erőszakos cselekményeihez”. Ezért a Budapesti Népbíróság 1946. április 24-én háborús büntett miatt 8 évi kényszermunka-büntetésre ítélte.¹⁵ (Előre bocsátom, hogy a Népbíróságok Országos Tanácsa 1948. november 3-án Hortobágyi büntetését 5 évre mérsékelte,¹⁶ és a büntett minősítését háborús büntetről népellenes büntetetre változtatta; 1958 decemberében pedig a népellenes büntett vádját alól is felmentették.)

Hortobágyi annyira igazságtalannak tartotta a népbíróság ítéletét, hogy 1946. május 3-án a kőbányai Drasche téglagyárból, ahova a Gyűjtőfogházból vitték munkára, megszökött. Talált egy gazdátlan munkásruhát, majd még a háború során kifelé is nyitottá vált kemencében, amit nem javítottak meg, elrejtőzött, és megvárta az alkalmas pillanatot, mikor sikerült elhagynia a gyár területét a kemencén keresztül.¹⁷ A Drasche gyár Rákos vasútállomás mellett volt, ezen

kellett keresztüljutnia, majd le a közeli Rákos-patak partjára, amelynek medrében bujkálva végül hazament Rákoscsabára. Ettől kezdve 1955. július 29-ig illegalitásban élt Bíró Zoltán névre hamisított igazolvánnyal. Az Országos Gyűjtőfogház még aznap kiadta a körözését ellene.¹⁸

A szökését követően első útja családjához vezetett. A rendőrség már aznap este kereste otthonában, és miközben a felesége a rendőrökkel tárgyalta, a négy kisfia azon a rekamién aludt, amelynek ágyneműtartójában Hortobágyi rejtőzködött.¹⁹ Egy hét múlva, majd három hónappal később újra megjelentek a házában a rendőrök, de akkor ő már nem tartózkodott ott. Szökésének másnapján feleségét Budapestre küldte Dajka József szabómesterhez, aki a Hortobágyi házaspárhoz hasonlóan a baptista gyülekezethez tartozott, és segített egy Bíró Zoltán névre szóló kijelentőlap megszerzésében. Ezenkívül felesége átadta a saját nevére szóló női fodrászsegédségét igazoló munkakönyvét, amit Hortobágyi Bíró Zoltán névre hamisított. Néhány évvel később Bíró Zoltán névre hamisította a saját kerékpárja igazolólapját,²⁰ és hamisított rá egy bélyegzőt is „Hernád 1951” felirattal. Gyakorlatilag ezekkel a hivatalos „papírokkal” vészelte át illegalitása éveit 1954-ig, a személyi igazolvány bevezetéséig.²¹

A felesége elhíresztelte, hogy Amerikába szökött, ő pedig berendezkedett az új életre. „Bíró Zoltán” néven a Pest megyei Hernád községbe költözött, a kommunista párt helyi titkáránál lakott albérletben, és ugyanott kibérelte özv. Szabó Sándorné fodrászüzletét, ahol fodrászként dolgozott. A faluban befogadták, gyorsan ráragasztották a Rezszi bácsi nevet, mivel ha valaki nem tudott fizetni a szolgáltatásért, mindig azt mondta: hozzáírjuk a rezsizhez.²² Ezzel együtt azonkívül, hogy saját magát eltartotta, családját is tudta támogatni. Felesége vallomása szerint évente 14-15 métermázsa kenyérgabonát juttatott haza. A felesége havonta-kéthavonta látogatta, ekkor több napra ott maradt, Rákoscsabán pedig a család azt terjesztette, hogy az asszony ilyenkor rokonoknál dolgozik. Mindezen túl a baptista gyülekezetben is segítették őket, a gyülekezetből barátok közvetítették a férj és a feleség közti levélváltásokat és csomagküldeményeket.²³

Hortobágyi János időközben egy pesterzsébeti mestertől kitanulta a fényképészszakmát, és iparigazolvány nélkül vándorfényképészként biciklivel járta a Pest megyei falvakat, megfordult Pusztavacson, Gyónon, Lajosmizsén, Ócsán, Felsőpakonyban, illetve a hivatalosan már Budapest XVI. kerületéhez tartozó Cinkotán. A személyi igazolvány bevezetése után a mozgása rizikósabb volt, ennek ellenére időnként az éj leple alatt hazalátogatott rákoscsabai házukba, ahol rejtkehelyet alakítottak ki számára.²⁴ Várható érkezését többnyire egy rákoshegyi (baptista) barát lánya, Fejér Márta közvetítette, ilyenkor kinyitották a – különben mindig zárva tartott – kaput. Végül 1955 januárjától már nem hagyta el a házat, saját fotóműhelyt rendezett be a kétéleknyre lévő nagyszülői portán.²⁵

„Bíró Zoltán” 1947-ben belépett a kommunista pártba, majd átvették a Magyar Dolgozók pártjába is, ahonnan azonban 1949-ben arra hivatkozva zárták ki, hogy erkölcstelen életet él. (Tény, hogy felesége látogatásai ellenére valamiféle nőügybe bonyolódott, de a megértő asszony ebből nem csinált gondot.)

Hortobágyi János illegalitása 1955. július 29-ig tartott, ekkor egy véletlen miatt bukott le. Az akkor 19 éves Attila fia barátaival a budapesti brit követségre járt filmet nézni, a rendőrség pedig figyelte őket, majd kiszálltak Rákoscsabára házkutatást tartani. Mikor Bíró Zoltán névre kiállított lakáskijelentőt és egyéb iratot találtak, el kezdték faggatni a feleséget az iratokról, majd arról, hogy hol van a férje. A rendőrség kérdésére Hortobágyiné beismerte, hogy az

iratokat a férje használja, aki nem szökött Nyugatra, hanem illegalitásban él. Így bukkantak rá a majd egy évtizede nyoma veszett és (január óta már) otthon tartózkodó Hortobágyi Jánosra egy rejtett föld_alatti üregben.²⁶ Az alapos keresés során a padlásán egy világháborúból ott maradt puskacsövet is találtak. Hortobágyi Jánost 72 órára előállították, és másnap, július 30-án a BM Vizsgálati Főosztálya már ki is állított egy kérdőjegyet vele kapcsolatban. Eredményként megkapták a NOT 1948. november 3-i ítéletét, hogy Hortobágyit háborús bűntett miatt 5 év kényszermunkára, 10 év jogvesztésre, valamint teljes vagyonek kobzásra ítélték 1948-ban.²⁷ Ezután 1955. augusztus 3-án Hortobágyi Jánost egy ismételt házkutatás után előzetes letartóztatásba helyezték.²⁸

Történet 3.: Ismételt ítélet és egyéni kegyelem

A Legfőbb Ügyészség 1955. szeptember 30-án vádiratot nyújtott be Hortobágyi János ellen a Fővárosi Bírósághoz. Ebből megtudjuk, hogy két rendbeli közokirat-hamisítással, árdrágító üzérkedéssel, valamint lőfegyver-alkatrész beszolgáltatásának elmulasztásával vádolták. Az utóbbiból annyi volt igaz, hogy egy 1944-ben szétdarabolt puska csövet megtalálták a házuk padlásán az 1955. augusztusi házkutatás során. A közokirat-hamisítás igaz volt, de a Bíró Zoltán névre meghamisított iratokra (a lakcímkijelentőre és a kerékpár-igazolólapra tértek ki, a munkakönyvre nem) a túléléshez volt szüksége. A Fővárosi Bíróság mindhárom vádpontot elfogadta, és az 1955. október 28-án kelt ítéletével újabb három és fél év börtönre ítélte Hortobágyit. Ez nyomban jogerőre is emelkedett, mivel senki nem fellebbezte meg.²⁹ Egy nappal később a Fővárosi Bíróság a két ítéletet (ezt és a NOT 1948. november 3-i ítéletét) a vádlott kérésére egységesítette, és a büntetést 8 évben állapította meg.³⁰

1956. július 31-én Hortobágyi ügyében valami különös dolog történt. A Legfőbb Ügyészség és a BM Vizsgálati Főosztálya közösen javasolta Hortobágyi János büntetésének felére, vagyis négy évre történő leszállítását. Indoklásként felhozták, hogy a népellenes bűntettben a rá kiszabott 5 év aránytalanul súlyos, a vád nincs megnyugtatóan bizonyítva, és az ügyben azóta kihallgatott egykori munkaszolgálatosok azt állították, hogy Hortobágyi a legbecsületesebben bánt velük. A fegyverrejtegetésre vonatkozóan az elfekvő iratokból megállapították, hogy a „fegyver lényegében teljesen használhatatlan volt, és csak egy csöve volt meg neki”. Hozzátették: „Az üzérkedést elkövette, azonban tekintettel arra, hogy megfelelő iratok hiányában elhelyezkedni nem tudott, a családja fenntartása érdekében végzett ilyen munkát.”³¹

A javaslatot az illetékes szervek elfogadták, és 1956. szeptember 29-i keltezéssel az Igazságügy-minisztérium 13/150/1956. I. M. V/1. számú határozatával az Elnöki Tanács Hortobágyi János büntetését kegyelemből négy évre leszállította.³²

Történet 4.: A forradalom és az „utolsó ítélet”

Hortobágyi János az 1956-os forradalom napjaiban a Gyűjtőfogházból fogolytársaival együtt október 31-én szabadult. Ekkor ismét hazatért családjához, igyekezett távol tartani magát a politikától, gyorsan kiváltotta az iparendélyt, és borotválásból élt. Majd 1956. november 28-án jelentkezett a börtönben, hogy folytassa a rá kirótt szabadságvesztését. Ekkor ismét különös dolog történt: a börtön nem fogadta, egyszerűen hazaküldték.³³ Munkát keresve Budapesten segédmunkásként helyezkedett el, de időközben felkutatta azokat a katonatársakat, akiknek a munkaszolgálatos századában szakasparancsnok volt, és élve visszatértek a frontról. Ám 1957. március 1-jén mégiscsak őrizetbe vették, a belügyminisztérium perújításra tett javaslatot az ügyében, a legfőbb ügyész pedig a perújítási

nyomozás adatai alapján perújítási indítványt terjesztett elő a Legfelsőbb Bíróságnál. 1957. december 10-én a Legfelsőbb Bíróság a korábbi összes ítéletet hatályon kívül helyezte, és hivatalosan elrendelte Hortobágyi János büntetésének félbeszakítását, valamint az ügy új tárgyalásra történő utalásáról intézkedett. Irányelvként leszögezte: ha az újabb adatok tanúsága szerint a népellenes büntett vádja nem igazolódik, Hortobágyit fel kell menteni, a többi cselekményt pedig abból a szempontból kell megítélni, hogy az elítélt azért követte el, hogy az általa alaptalannak vélt üldöztetéstől megszabaduljon és az illegalitásban saját családja ellátásáról gondoskodni tudjon. Majd még azt is hozzátette: „ezek a motívumok pedig feltétlenül kellő értékelést kell nyernének a büntetés kiszabásánál a vádlottra kedvező vonatkozásban”.³⁴ A végzés indoklásából megtudhatjuk, hogy az 1946. áprilisi ítéletet a népbíróság elsősorban Dán Dezső tanúvallomása alapján hozta meg. A végzés azt is megállapította, hogy az ügyben lefolytatott perújítási nyomozás során Dán Dezső tanú a népbíróság előtt tett vallomását azzal az indoklással vonta vissza, hogy elhunyt testvére és sógora leveleiből értesült a büntetőszázadhoz beosztott tisztek és keretlegények kegyetlenségeiről, és mivel a testvére is annál a századnál volt, ahol Hortobágyi teljesített szolgálatot, úgy gondolta, hogy a vádlott is részt vett a kegyetlenkedésekben. A perújítási nyomozás keretében hat tanú egybehangzóan állította, hogy „Hortobágyi nem kegyetlenkedett a beosztottakkal, az alakulatnak, amíg ott volt, nem is volt vesztesége, jóindulatú, igazságos ember volt, aki megkövetelte a fegyelmet, de a lehetőségekhez képest arra törekedett, hogy a munkaszolgálatosok sorsát elviselhetővé tegye”.³⁵

A Fővárosi Bíróság a Legfőbb Ügyészség iránymutatásai alapján 1958. december elején három nap alatt folytatta le a perújítási tárgyalást, amelyen meghallgatták az akkor már szabadlábban védekező érintettet, a tanúkat, köztük azokat is, akiket Hortobágyi 1957 elején felkutatott, valamint alaposan tanulmányozták a nyomozati iratokat. A tárgyaláson újra körbejárták a népellenes büntett, a közokirat-hamisítás, az üzérkedés és a fegyverrejtegetés vádját. Dán Dezső a népbíróság előtt tett tanúvallomását módosította, és nem tartotta fent, hogy saját szemével látta, amint Hortobágyi rugdosta volna a munkaszolgálatosokat. A Hortobágyi mellett megszólaló volt munkaszolgálatosok pedig határozottan cáfolták, hogy Hortobágyi miatt bántódásuk esett volna. Ekkor a fővárosi ügyészség képviselője a népellenes büntett vádját nem tartotta fenn tovább, a többi vádpontot viszont igen. A bírói testület elfogadta Hortobágyi védekezését, hogy szerinte ő nem üzérkedett, hanem kontárkodott, viszont nem fogadta el, hogy a puszkacső alkalmatlan fegyver lenne, alkatrészként újra felhasználható – állította a bíróság. Elfogadta azt is, hogy az „alptalan üldöztetésének idején más lehetősége nem volt a hatóság előtti elrejtőzésre, minthogy hamis néven bujkáljon”. A bíróság akceptálta, hogy Hortobágyi János bujkálása idején a „saját és családja létfenntartásához szükséges anyagiakat kívánta biztosítani az üzérkedési cselekményeivel.” Azt azonban hozzátette, hogy mindez a bűncselekmény elkövetését nem semmisíti meg, viszont befolyásolja a büntetés kiszabását.

Összességében az 1958. december 11-én meghozott igen csavaros ítéletében a Fővárosi Bíróság Hortobágyi Jánost egy évi börtönbüntetésre ítélte, de a kiszabott börtönbüntetését kitöltöttnek vette – egyetlen tényt ítél meg súlyosbító körülményként: azt, hogy a vádlott hamis iratokkal még az MKP-ba, majd az MDP-be is befurakodott! Enyhítő körülményként ítélte meg a teljes beismerést, a nős, családos állapotot, valamint a büntetlen előéletet.³⁶ Hangsúlyozom, a büntetlen előéletet.

Történet 5.: Az újrakezdés

Hortobágyi János a felmentés ellenére nem kapott képzettségének megfelelő munkát, továbbra is úgy bántak vele, mint rovott múltúval. Végül az Egyesült Gyógyszergyárban lett segédmunkás 1972-ben történt nyugdíjazásáig.³⁷ 1970-ben beadványban kérte, hogy a bíróság mentesítse az 1958. évi ítéletéhez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól. A Fővárosi Bíróság azonban ezt azzal az indokkal utasította el, hogy bírósági mentesítésnek csak az egy évet meghaladó szabadságvesztés esetében lehet helye, Hortobágyit pedig éppen egy évre ítélték. Ugyanakkor a bíróság azt is megállapította, hogy a büntetése kitöltése utáni öt évben nem követett el újabb bűncselekményt, így 1963. december 31-től már eleve mentesítve lett a büntetett előélethez fűződő hátrányos jogkövetkezmény alól³⁸ – csak éppen a kérelmezőnek erről nem volt tudomása. Hortobágyi János 1985-ben hunyt el Rákoscabán, 73 esztendőskorában.

6. történet: Epilógus

Hortobágyi János kálváriája még halála után is tovább tartott. Fia, Hortobágyi László 1992-ben kérelmezte, hogy a Fővárosi Bíróság nyilvánítsa semmissé édesapja ítéletét. A Fővárosi Bíróság a 9. B. 1139/1992/6. számú végzésével megtagadta az igazolás kiadatását. Ekkor a végzés ellen Hortobágyi László fellebbezett azzal az indokkal, hogy a Fővárosi Bíróság a fenti végzés meghozatalánál figyelmen kívül hagyta a perújítási eljárásban hozott 1958. decemberi jogerős ítéletet. Ekkor a Legfőbb Ügyészség Nyomozás Felügyeleti és Vádelőkészítési Főosztálya Bfl. 22.818/1992. számú átiratában indítványozta az elsőfokú végzés megváltoztatását és a semmisség megállapítását. Ezt elfogadva végül a Legfelsőbb Bíróság 1993. május 11-én megváltoztatta a Fővárosi Bíróság korábbi végzését, és semmissé nyilvánította Hortobágyi János ítéletét.³⁹

*

Hortobágyi János története további kutatásra érdemes kérdéseket vet fel: vajon hogyan működött az 1950-es években az a társadalmi háló, amely az üldözötteket, illetve családtagjait segítette. Hortobágyi János és családja esetében egészen bizonyos, hogy a baptista gyülekezet ott állt a háttérben. A történet kapcsán érdemes lenne megvizsgálni a hamis tanúzás gyakoriságát a korszakban, valamint hogy vajon mi motivált embereket a hamis tanúvallomás megtételében. Az igazságszolgáltatás különböző szintjeinek működése is újragondolandó: hogyan lehetséges, hogy annak, aki jogerős büntetése letöltése előtt megszökött, ezt soha nem rótták fel a későbbi vizsgálatok során, sőt Hortobágyi János 1958-as ítéletében az szerepel, hogy büntetlen előélete enyhítő körülménynek számít.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

- 1.6. BM Politikai Nyomozó Főosztály iratai 1957–1962.
II/8. Monográfia, 16. kötet. Kőtelepi Lajos és társai szervezkedési ügye
- 3.1.9. Vizsgálati dossziék
V-128148. Hortobágyi János
V-128440. Kőtelepi Lajos és társai
- 3.1.5. Operatív dossziék

Betekintő 2017/4.

O-9697/9. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa által kegyelemben részesültek kegyelmi határozatai

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

- VII.5.e A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék iratai. Népbíróságtól átvett peres ügyek iratai
18611/1949. Hortobágyi János és társai
- VII.101.c A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfogház (1947-től Budapesti Országos Büntetőintézet, 1951-től Budapesti Országos Börtön) iratai. Fegyencörzskönyvek
Hortobágyi János fogolyörzskönyvi lapja
- XVII. Néphatalmi és különleges feladatokra alakult bizottságok (1944–1990)
41. Rákoscsabai Nemzeti Bizottság iratai (1945–1949)
- XXV.1.a A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Népbíróság iratai. Büntetőperes iratok
1619 Hortobágyi János
- XXV.4.f A jogszolgáltatás területi szervei. Fővárosi Bíróság iratai. Titkos ügykezelés alól kivont perek iratai
005144 Hortobágyi Attila

Legfőbb Ügyészség Központi Irattára

Nyomozás Felügyeleti és Vádelőkészítési Főosztály (LfÜ Nyfl.)

12.097/1990. U. L. tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1990. november 26. és
T. A. tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1990. december 6.

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL)

I. Főcsoport Pártok

274. fond Magyar Kommunista Párt

7. csoport 11. ő. e. Steinmetz Miklós levele Rákosi Mátyáshoz, 1944. december 23.

Magániratok

Népbíróóságok Országos Tanácsa (NOT) III. 5417/1946-21. sz. ítélete, 1948. november 3. Hortobágyi János

A Legfőbb Ügyészség 1955. Bül. 005395. sz. vádirata, 1955. szeptember 30. Hortobágyi János

A Bíróság B. I. 005187/1955-5. sz. ítélete, 1955. október 28. Hortobágyi János

A Legfelsőbb Bíróság B. I. 3093/1957. sz. végzése, 1957. december 10. 196/8. Hortobágyi János

A Bíróság Rehabilitációs Iratok 3733/1970/2. sz. végzése. 1970. szeptember 10. Hortobágyi János

A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága NTf. IV. 34/1993/3. sz. végzése, 1993. május 11. Hortobágyi János

Sajtó

Magyar Közlöny, 1945

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 14/1945. M. E. sz. rendelete a közigazgatás ideiglenes rendezéséről. *Magyar Közlöny*, január 4. 2.

Hivatkozott irodalom

Palasik, 2010.

Palasik Mária: *Félelembe zárt múlt. Politikai gyilkosságok Gyömrőn és környékén 1945-ben*. Budapest, Napvilág Kiadó.

¹ Palasik, 2010.

² Ugyan 1944 tavaszán még egy hónapra újra behívták szolgálatra, de már a frontvonalra nem helyezték ki; ekkor az első világháborúban részt vett honvédek és altisztek rendfokozatának igazolását végezte. ÁBTL 3.1.9. V-128148. Hortobágyi János dossziéja. 24.

³ Uo. 25. A saját bunkerét is megosztotta más rejtőzökkel. BFL VII.5.e. – 18611/1949. Hortobágyi János és társai bűnügye. 72. Jegyzőkönyv, Rákoscabai községi rendőrfőnökség, 1945. március 27. Arra is akadt tanú, hogy a leventekorúakat figyelmeztette, hogy rejtőzzenek el, így kerültek el a bevonultatásukat 1944 novemberében. BFL VII.5.e. – 18611/1949. 68. Jegyzőkönyv, Rákoscabai községi rendőrfőnökség, 1945. március 27.

⁴ A háborús viszonyok szétzilálták a régi közigazgatást, így a helyi kezdeményezést országszerte ún. népi bizottságok ragadták magukhoz. Ezeket a legkülönbélebb elnevezésekkel illették; volt, ahol direktóriumnak hívták az 1919-es Tanácsköztársaság szervei nyomán; volt, ahol egyszerűen ötös vagy hetes bizottságnak; máshol pedig munkás- és paraszttanácsnak nevezték. A függetlenségi front megalakulása után azonban igyekeztek egységesen a nemzeti bizottságok elnevezést használni, s ezeket a függetlenségi front helyi szerveinek tekinteni. A nemzeti bizottságok országszerte jelentős szerepet játszottak az élet normalizálásában azokon a területeken, ahol véget értek a harcok. A Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány az első intézkedései között foglalkozott a közigazgatással egy 1945. január 4-i rendeletében. A jogi szabályozás értelmében azokon a területeken, ahol a front elvonult, újjá kellett szervezni a régi közigazgatást és az önkormányzati testületeket. Ez azt jelentette, hogy a nemzeti bizottságoknak ki kellett vonulniuk a közigazgatásból, de kulcsszerepet kaptak a régi szervezet, vagyis a törvényhatósági bizottságok és a képviselő-testületek helyreállításában. 14/1945. M. E. sz. rendelet. *Magyar Közlöny*, 1945: 2. BFL XVII.41. A Rákoscabai Nemzeti Bizottság iratai (1944–1949). A Rákoscabai Munkás- és Paraszttanács határozatai, 1944. december 31.

⁵ ÁBTL 3.1.9. V-128148. Hortobágyi János dossziéja. Körzeti Katonai Főparancsnokság, N° 1. Rákoscscaba, 1945. január 11. 196/16–17. A korabeli viszonyokra jellemző, hogy a Hortobágyi János nevére 1945. január 19-én kiállított fényképes igazolványt maga Hortobágyi írta alá mint körzeti rendőrfőnök. ÁBTL 3.1.9. V-128148. 92.

⁶ ÁBTL 3. 1. 9. V-128148. 108–109. Hogy Gyömrőn hogyan folytak a dolgok, arról egy Steinmetz Miklós, későbbi parlamenti által 1944. december 23-án keltezett és Rákosi Mátyáshoz címzett levél is tanúskodik. Ő decemberben került Gyömrőre a 317. lövészadosztály politikai tisztjeként. Megdöbbenéssel tapasztalta, hogy „a falu vezetősége elpucolt a magyarokkal, s a »közigazgatás«, amennyiben ez egyáltalán létezik, »kommunisták« kezén van. Ezek közül egy sem párttag, csak még 1919-ben voltak a direktórium tagjai vagy a magyar Vörös Hadsereg katonái. Ténykedésük szerintem túl »baloldali«. Például a községházán sarló és kalapácsos zászló leng. Falragaszaikon »harcolj a kommunista társadalomért« stb. stb.” PIL I. 274. 7/11. ö. e.

⁷ ÁBTL 3. 1. 9. V-128148. 95.

⁸ Uo. 130. Seprűs János igazoló nyilatkozata. A község ezt úgy élte meg, hogy a szovjetek megakadályozták a demokratizálódási folyamatot. Legfőbb Ügyészség Központi Irattára, LfÜ Nyomozás Felügyeleti és Vádelőkészítési Főosztály (LfÜ Nyfl.) 12.097/1990. U. L. tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1990. november 26.; T. A. tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1990. december 6.

⁹ ÁBTL 3. 1. 9. V-128148. 119/2. Budapest, 1945. február 16.

¹⁰ ÁBTL 3. 1. 9. V-128148. 126–127.

¹¹ BFL VII.5.e. – 18611/1949. 20. Jelentés, Rákoscscaba, 1945. február 20.

¹² Uo. 211–212. Nyilatkozat, 1945. április 14.

¹³ Uo. 156. Nb. VI. 279/1945/5. sz. ítélet. A népbírói tárgyalás teljes jegyzőkönyvét lásd BFL VII.5.e. – 18611/1949. 95–167.

¹⁴ ÁBTL 3. 1. 9. V-128148. 141.

¹⁵ BFL XXV.1.a – 1619 Hortobágyi János. Nb. XVII. 1619/48-18. számú ítélete, 1948. április 24. Hortobágyit a rablás (a hátizsák elvétele) büntette alól is felmentette a bíróság, azzal érvelve, hogy megnyugtató módon nem lehet bizonyítani.

¹⁶ NOT III. 5417/1946-21. sz. ítélete, 1948. november 3.

¹⁷ Hortobágyi László közlése, 2017. augusztus 15.

¹⁸ ÁBTL 3. 1. 9. V-128148. 46.; BFL VII.101.c – Hortobágyi János fogolytörzskönyvi lapja.

¹⁹ Hortobágyi László közlése, 2017. augusztus 15.

²⁰ A kerékpár-igazolólapon szerepelt az üzemben tartó neve, foglalkozása, a kerékpár gyártmánya, típusa és alvázszáma, valamint az okmányt kibocsátó rendőri szerv pecsétje és a kibocsátó szerv egyik alkalmazottjának aláírása.

²¹ Az 1/1954. (I. 9.) minisztertanácsi rendelet és az annak végrehajtására kiadott 1/1954. belügyminiszteri rendelet alapján bevezették a 16 éven felüliek személyi igazolvánnyal történő kötelező ellátását.

²² Hortobágyi László közlése, 2017. augusztus 15.

²³ ÁBTL 3. 1. 9. V-128148. 7–8. Hortobágyi Jánosné tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1955. augusztus 19.

²⁴ Hortobágyi László közlése, 2017. augusztus 15.

²⁵ Uo.

²⁶ Minderről beszámol a Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztályának 1955. augusztus 2-i jelentése. ÁBTL 1.6. II/8. Monográfia, 16. kötet. 51–52. Jelentés Kőtelepi Lajos és társai szervezkedési ügyében.

²⁷ A családi házat, amelyben éltek, azért nem tudták elvenni, mert az szülői örökségként a feleségnek és testvéreinek a tulajdonában volt.

²⁸ Hortobágyi Attilát is azonnal őrizetbe vették mint „a Kőtelepi és társai demokráciellenes szervezkedés” tagját, 1955. július 29-én letartóztatták, szeptember 9-én pedig meg is születtett a Fővárosi Bíróság ítélete, amelyben szervezkedés, társadalmi tulajdon elleni lopás és lőszerrejtegetés büntette miatt 4 év börtönbüntetésre ítélték. ÁBTL 3. 1. 9. V-128440. Kőtelepi Lajos és társai. 261. B. I. 005144/1955-7. sz. ítélete; BFL BFL XXV.4.f. – 005144/1955. Hortobágyi Attila ügye. Hortobágyi Attila büntetésének hátralévő részét a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa Nezvál Ferenc igazságügy-miniszter 1957. október 5-i előterjesztésére elengedte. ÁBTL 3.1.5. O-9697/9. 149., 153., 163. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa által kegyelemben részesültek kegyelmi határozatai.

²⁹ A Legfőbb Ügyészség 1955. Bül. 005395. sz. vádirata, 1955. szeptember 30. A Budapesti Fővárosi Bíróság B. I. 005187/1955-5. sz. ítélete, 1955. október 28.

³⁰ A Budapesti Fővárosi Bíróság B. I. 005209/1955-2. sz. ítélete, 1955. október 29.

³¹ ÁBTL 3. 1. 9. V-128148. 177–178. A javaslat aláírói: Csók Károly ügyész, Kapitány István államvédelmi őrnagy és Bakóczi Antal ügyész.

³² ÁBTL 3. 1. 9. V-128148. 179. és a Budapesti Fővárosi Bíróság B. I. 596/1958/5. sz. ítélete, 1958. december 11.

³³ ÁBTL 3. 1. 9. V-128148. 181. Jegyzőkönyv, Budapest, Országos Börtön, 1957. március 5.

³⁴ ÁBTL 3. 1. 9. V-128148. 189. és a Legfelsőbb Bíróság B. I. 3093/1957. sz. végzése, 1957. december 10.

³⁵ A Legfelsőbb Bíróság B. I. 3093/1957. sz. végzése, 1957. december 10. 196/8.

³⁶ ÁBTL 3. 1. 9. V-128148. 190–195. és a Budapesti Fővárosi Bíróság B. I. 596/1958/5. sz. ítélete, 1958. december 11. Hortobágyit az ellene korábban emelt és megállapított népellenes büntett vádja alól „bizonyítottság hiánya okából” felmentették. Uo. 196/8–196/12.

³⁷ Hortobágyi László közlése, 2017. november 26.

³⁸ A Budapesti Fővárosi Bíróság Rehabilitációs Iratok 3733/1970/2. sz. végzése. 1970. szeptember 10.

³⁹ A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága NTf. IV. 34/1993/3. sz. végzése, 1993. május 11.